

Woord vooraf

OP EEN PRACHTIGE NAZOMERDAG overvalt ons voor het eerst een gevoel van weemoed. Het weer is goed, volgens Buienradar.nl blijft het droog vandaag, er staat een straffe westenwind. Windje tegen dus, op de heenweg. Toch huren we fietsen op het station in Leiden en trappen we de zeven kilometer naar Katwijk aan Zee weg op onze OV-fietsen. Voor de hoeveelste keer? We zijn de tel een beetje kwijtgeraakt. Na zes jaar van voorbereidingen, tientallen gesprekken met vissersvrouwen en vissermannen en evenveel kopjes koffie, wandelingen op de Boulevard, broodjes haring en avondlijke vergaderingen in het Katwijkse Museum. We zijn langzamerhand een beetje vergroeid met die mensen, dat dorp, de zee. En nu is het einde alweer in zicht van het project dat inmiddels *Stoere mannen, sterke vrouwen* is gaan heten. Om de mineurstemming enigszins te verdrijven, beginnen we te fantaseren over een volgend boek over Katwijk. ‘Gesprekken met kinderen van vissers’, zou dat geen geweldig nieuw project zijn?

Dit boek over vissers en hun vrouwen kent een lange voorgeschiedenis. Het idee is ontstaan op zomaar een avond in 2003. Volstrekt onwetend van wat we teweeg zouden brengen, raakten wij – Anne, afkomstig uit een Bredaas onderwijzersgeslacht, en Nel, geboren en getogen Katwijkse en afkomstig uit een vissersfamilie – aan de praat over onze familiegeschiedenissen. Het gesprek kwam al snel op Nels achtergrond: het dorp Katwijk, de vissers en hun gezinnen.

Nel groeide op in een dorp en een tijd die doordrongen waren van vis en de visserij. Haar vader Wim van Beelen was ruim zeventien jaar visser geweest toen hij in 1969 voorgoed aan de wal kwam. Maar op zaterdagen zou hij voor het hele gezin platvis blijven bakken in het schuurtje achter het huis. En de gestoofde scholletjes met mosterdsaus van moeder Annie stonden nog lange tijd op het zondagse menu. In Nels omgeving hadden sommige vriendinnetjes vaders die alleen in het weekend thuis waren, omdat ze op een kotter voeren. Andere vriendinnen zagen hun vaders nog veel minder vaak omdat die langdurig op zee zaten. Ook ooms van Nel waren visser of zaten op de grote vaart.

Ondanks de prominente aanwezigheid van de visserij in haar eigen jeugd, had Nel zich nog nooit werkelijk verdiept in de gevolgen van de visserij op het leven van vissers en hun vrouwen. Hoe werd er geleefd vroeger, aan boord en thuis? Hoe lang waren die mannen nu eigenlijk weg van huis en hoe communiceerden ze met hun echtgenotes en kinderen aan de wal? En wat ervoeren de vrouwen van wie de mannen zo vaak en langdurig afwezig waren?

We hadden veel vragen, weinig concrete antwoorden en we hadden er best een handzaam boekje over willen opslaan. Maar na intensief speurwerk op het internet stelden we vast dat zoiets niet bestond. Over de visserij is weliswaar veel geschreven, maar die boeken gaan vooral over de techniek van het vissen en de schepen die daarvoor gebruikt worden, of over de visserij van voor de Tweede Wereldoorlog. Verhalen over het dagelijkse leven van naoorlogse vissers zijn vrijwel niet in boekvorm gedocumenteerd. Laat staan over het leven van hun vrouwen.

Aanvankelijk ging onze aandacht vooral uit naar de motieven van Nels vader om eind jaren zestig definitief van zee af te gaan. Wat waren zijn overwegingen in die tijd? Bleef hij aan de wal omdat zijn vrouw en kinderen dat graag wilden? Of had hij genoeg van het leven op zee en het harde werken? Zou het misschien samenhangen met de ontluikende emancipatie van de (vissers)vrouw in deze periode, of met bepaalde ontwikkelingen in de visserij waar wij geen weet van hadden? We speculeerden er veel over maar realiseerden ons dat we voor antwoorden bij de visser en zijn vrouw zelf moesten zijn.

Bovendien had de visserij ons na een paar avondjes brainstormen al behoorlijk in zijn greep: hoe meer we erover spraken samen, hoe meer we inzagen dat het vissersleven groots en meeslepend was, en vol van tegenstrijdige emoties. Zowel bij de visser zelf als bij zijn vrouw strijden gevoelens van vrijheid, autonomie en romantiek, en eenzaamheid, gebrek aan verbondenheid en angst om voorrang. We konden nauwelijks een ander beroep bedenken, behalve misschien dat van vrachtwagenchauffeur, dat het dagelijkse leven van alle betrokkenen zo ingrijpend beïnvloedt.

Onze zoektocht kreeg een vervolg: in het voorjaar van 2004 spraken wij af bij Nels ouders in Katwijk. Die vertelden zonder enige schroom over de periode dat Nels vader op zee zat en over de tijd daarna, toen hij had besloten om met de visserij te stoppen. Beide episodes in hun leven waren ingrijpend geweest en van grote invloed op hun huwelijk en het gezins-

leven. Enthousiast geworden door die nooit eerder gehoorde verhalen, legden we contact met andere oud-vissers, vrienden van Nels ouders en een oom en tante. Toen ging het balletje aan het rollen, want via via kwamen we bij hedendaagse vissers en hun vrouwen terecht. Bij kwalitatief onderzoek heet dat de sneeuwbalmethode: het aantal geïnterviewden wordt steeds groter doordat elke respondent wel een nieuw 'slachtoffer' kent. Inmiddels hadden we contact gezocht met het Katwijks Museum en onszelf geïntroduceerd bij de commissie die een serie tentoonstellingen zou gaan organiseren over de naoorlogse visserij. In 2005 ontvingen we een prijs van het Meerburgfonds en een jaar later kregen we een aanmoedigingssubsidie van de Gemeente Katwijk. Hiermee konden we de nodige vakliteratuur aanschaffen, tweemaal voor een week een vakantiehuisje huren in Katwijk en onze treinkaartjes betalen. Interviewen en schrijven deden we in onze vrije tijd.

In de beginjaren lazen we zo'n beetje alles wat er gedrukt stond over de visserij. We lazen over de overheidsbemoeienis met de visserij, de Europese regelgeving, de overbevissing en het systeem van quotering, de geschiedenis van de vleetvisserij, de kottervisserij en de trawlervisserij, en de geschiedenis van Katwijk aan Zee als vissersdorp. Veel van die feitelijke informatie is terug te vinden in de kaders in en tussen de hoofdstukken van dit boek. Maar onze belangrijkste bron werd toch wel gevormd door de mensen met wie wij spraken: de vissers en hun vissersvrouwen. Hun herinneringen, ervaringen en meningen vormen de basis van dit boek en zijn vastgelegd in elf persoonlijke (dubbel)portretten. Door hun verhalen krijgt de lezer een beeld van het dagelijks leven vroeger en nu, zowel aan boord van de haringloggers, kotters en trawlers als bij de gezinnen thuis in Katwijk.

Uiteindelijk interviewden we ruim twintig (voormalige) vissers en vissersvrouwen, in de leeftijd van 16 tot 92 jaar. Onder hen waren de oudste schipper van de Nederlandse vloot, Henk Messemaker, en zijn echtgenote Annie. Henk heeft tot na de pensioengerechtigde leeftijd gevaren en is pas onlangs gestopt. Een ander was de oudste nog levende ex-schipper van Katwijk, Arie Zuijderduijn (1916). We onderscheidden drie groepen geportretteerden: 1) de vissers die kort voor of kort na de oorlog begonnen met varen en er om uiteenlopende redenen in de jaren zestig of begin jaren zeventig mee waren gestopt; 2) de hedendaagse kottervisseren, die nog steeds werkzaam zijn in de visserij; en 3) de mannen die op de grote moderne trawlers werken of hebben gewerkt. En, uiteraard, de echtgenotes van deze vissers.

Met bijna alle respondenten voerden we twee of meer gesprekken, soms in het bijzijn van hun partner, soms met hen alleen. We volgden hun levens vanaf het eerste gesprek in 2004 of 2005 tot en met het laatste gesprek in de zomer van 2009. Enkele interviews vielen af, omdat ze achteraf niet goed in ons boek bleken te passen of omdat er een te grote overlap was met eerder gehoorde verhalen. Daarnaast spraken we met een maritiem antropoloog, vrouwen van het vrouwen netwerk VinVis, de directeur van de Katwijkse Visserijschool, een paar visserijkenners – leden van de werkgroep Maritiem van het Katwijks Museum – enkele uitgever en een plaatselijke boekhandelaar.

Wat hebben die gesprekken ons nu aan inzichten opgeleverd en wat vindt de lezer daarvan terug in de verhalen in dit boek? In de eerste plaats ontdekten we de liefde en passie voor het vak bij bijna alle (ex)vissers die we ontmoetten. Vrijwel zonder uitzondering genieten of genoten ze van het varen. Van het gevoel van vrijheid, het werk aan boord en de zee. Hoewel het werk vaak zwaar is en ze het soms moeilijk vinden om zo lang van huis te zijn, zouden ze met niemand aan de wal willen ruilen. De oudere vissers, die de historische visserij op haring nog hebben meegemaakt, waren vaak vele weken van huis en stonden nacht na nacht aan dek om de haring binnen te halen, te kaken, te zouten en op te bergen. De kottervissers van vandaag zijn meestal maar een dag of vijf van huis maar werken zich in die korte periode een slag in de rondte, omdat de visserij dag en nacht doorgaat en er om de paar uur ‘gehaald’ moet worden. De moderne trawlervissers, vooral diegenen die op de huidige grote fabrieksschepen varen, blijven aaneengesloten periodes van drie tot zes weken op zee. Ze maken (bijna) niet meer mee dat ze in de haven van IJmuiden of Scheveningen uitgezwaaid of opgehaald worden; hun familie staat ze tegenwoordig op Schiphol op te wachten. De verhalen van deze drie groepen vissers zijn bijna niet met elkaar te vergelijken, en tegelijkertijd vol overeenkomsten.

“De zee zal de dooden in haar wedergeven – ter nagedachtenis aan de stoere visschers die gedurende de oorlogsjaren 1914-1919 zijn omgekomen.”

Monument vissersweduwe met kind
aan de Boulevard van Katwijk.

In de tweede plaats hebben wij grote bewondering gekregen voor de echtgenotes van vissers. Hun zelfstandigheid en veerkracht werden bijna tastbaar tijdens alle gesprekken die we met ze voerden. Vrouwen van vissers die in de jaren na de oorlog op zee zaten, vertelden hoe zij in hun eentje het huishouden draaiende hielden, hun kinderen alleen opvoedden en maar weinig tijd met hun mannen konden doorbrengen. Beslissingen over de scholen van de kinderen, grote uitgaven en soms zelfs verhuizingen namen ze in hun eentje, omdat er nauwelijks communicatie mogelijk was. Bij blijde gebeurtenissen als een huwelijk of de geboorte van een kind in de familie of vriendenkring, gingen zij alleen naar het feest. En in zware tijden, als er een kind of familielid in het ziekenhuis lag of er een sterfgeval in de familie was, was er geen man om op terug te vallen. “Ik voelde me net een alleenstaande moeder”, vertelden enkele vrouwen

ons. Ook de vissersvrouwen van tegenwoordig, die beschikken over moderne communicatiemiddelen als satelliettelefoon en e-mail, hebben het niet altijd gemakkelijk. Hoewel er in principe dagelijks contact mogelijk is tussen de schepen en het thuisfront, staan de vrouwen er nog steeds grotendeels alleen voor. Voor de trawlervrouwen in het bijzonder geldt dat ze enorm moeten omschakelen als hun man na enkele weken op zee weer een periode thuis is. De dagelijkse routine raakt er ernstig door verstoord. De zelfstandigheid, de vrijheid en ook de eenzaamheid van vissersvrouwen toen en nu vormden in alle verhalen die we hoorden steeds de rode draad.

Het waren leerzame gesprekken, echte eye-openers vaak. En als beginnende non-fictie-schrijvers hadden we ons geen betere respondenten kunnen wensen. De openhartigheid waarmee de geïnterviewden over hun leven vertelden was soms overweldigend. De gastvrijheid waarmee we werden ontvangen, altijd hartverwarmend. Wij hopen dat de lezer net zoveel geniet van deze persoonlijke verhalen als wij dat deden.

We hebben getracht de gesprekken die we voerden met de uiteindelijke hoofdpersonen van dit boek vrijwel letterlijk weer te geven zonder ze te onderbreken met inhoudelijke informatie. In de tekstkaders tussen en in de hoofdstukken gaan we wat dieper in op allerlei technische en feitelijke informatie – van vistechnieken tot het Gemeenschappelijk Visserijbeleid, en van de Visserijschool tot de rol van vrouwen in de visserij. Bommen, stoomloggers, motorloggers, boomkorkotters, stoomtrawlers, motortrawlers, zijtrawlers, hektrawlers. Zo’n opsomming van scheepstypes doet een niet-ingewijde al snel duizelen. Daarom hebben we voor de lezer die helemaal niet thuis is in de materie achterin het boek een verklarende woordenlijst opgenomen.

Alhoewel we bijna dagelijks bijleerden over de visserij in al zijn aspecten, bleven ook wij natuurlijk leken. Gelukkig zijn we gedurende de afgelopen zes jaar met raad en daad bijgestaan door velen die wél verstand hebben van de visserij. In het bijzonder willen we Jan van Welie noemen die onze teksten op technische onjuistheden heeft gecontroleerd. Alle onvolkomenheden die desondanks in de tekst zijn blijven staan, zijn geheel en al aan onze eigen onkunde te wijten.

Wij danken Dennis Zuiderduijn voor zijn fotografische bijdrage aan dit boek – de portretten die hij maakte van onze respondenten – en Arnold Weel voor de professionele vormgeving. Tot slot noemen we hier Annie en Wim van Beelen: wij konden altijd rekenen op ons trouwe gastgezin in Katwijk.

Nel van Beelen, Anne de Hingh
Amsterdam, oktober 2009